

9. Kovačič I. Subtitling and contemporary linguistic theories / I. Kovačič // Translation, a creative profession: proceedings XIIIth World Congress of FIT – Belgrade 1990. – Beograd : Prevodilac, 1991. – P. 407 – 417.

УДК 811.13.02

Гриценко М.В.
(Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЗВЕРТАНЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ *(на матеріалі перекладів дитячої літератури)*

Статтю присвячено способам відтворення англійських форм звертання українською мовою в дитячій літературі та впливові перекладених творів на формування мовного етикету дітей.

Ключові слова: форми звертання, одомашнення, очуження, мовний етикет, дитяча література.

Стаття посвячена способам передачі англійських форм звертання в українських перекладах дитячої літератури та впливові перекладених творів на формування мовного етикету дітей.

Ключевые слова: формы обращения, одомашнивание, domestикация, форенизация, языковой этикет, детская литература.

This article is focused on the ways of translation of English forms of address into Ukrainian and analyses how translated works of fiction influence children's language etiquette.

Key words: forms of address, domestication, foreignisation, language etiquette, children's literature.

Проблема відтворення слів, що належать до англійського етикету, не нова в українському перекладознавстві, та зважаючи на сучасну мовну ситуацію в Україні, коли державна мова переживає період активного відродження, питання про переклад форм звертання не втрачає своєї **актуальності**. При цьому не слід забувати й про історичні умови розвитку української мови, коли традиційні українські форми звертання були примусово виведені з ужитку. З цього приводу Олександр Пономарів зауважує: «Останнім часом ми повертаємо собі багато цінного з того, що було втрачене на «переможних» шляхах до «світлого» майбутнього. На тих шляхах не одне покоління українців відучили від нормальних звертань одне до одного» [1: 173]

Його точку зору підтримує і мовознавець Світлана Богдан, коли відзначає, що повернення в сучасний мовний етикет звертань *пане, пані, панно* (і як окремих звертань, і як одного із засобів титулування особи)... супроводжується не менш болісними процесами в різних соціальних прошарках українського народу, як у часи їх штучного переслідуван-

© Гриценко М.В., 2011

ня й забуття. До можливих причин цього дослідника відносить звичайне непорозуміння, супротив усьому новому, мовний нігілізм, однак найтипніше — повне несприйняття через нашарування певних асоціацій, які викликають згадані слова [2: 154]

Світлана Богдан виділяє основні риси вищезгаданих звертань: відсутність щонайменшої вказівки на соціальну диференціацію; їхню величальну функцію; вони частіше вживані не як самостійні лексеми, а як частина складних звертань, тобто як засіб титулування [2: 159]

Слід зауважити, що в наш час також спостерігається поширення так званого мовного «антиетикету» (визначення С. Богдан) серед сучасних дітей і підлітків. Середовище, в якому знаходяться українські діти, нав'язує певні стереотипи мовної поведінки, які можуть негативно впливати на оволодіння літературною мовою. Досліджуючи це питання О. Богдан виявила, що, за твердженням дітей, це зумовлене небажанням видаватися випещеними маминими донечками чи синочками [2: 444-445]

Тому **мета** даної розвідки полягає в тому, щоб показати, що переклад має лише літературно-художню цінність, а й потужне соціально-культурне значення, а саме здатність сприяти поверненню до повсякденного вжитку традиційних українських форм звертання.

Згалом, при перекладі звертань спостерігаємо дві тенденції: «одомашнення», коли англійські Mr, Mrs і Miss перекладають їх українськими аналогами пан, пані, панна, й «очуження», коли при перекладі ці слова залишають як є, тобто транслітерують. Однак у власне перекладених текстах можна побачити й третю тенденцію, коли перекладач одночасно вдається як до одомашнення, так і до очуження.

Наведемо зразки перекладів, які ілюструють три вищезгадані тенденції.

1. Одомашнення.

Приклади з роману Джеймса М. Баррі «Пітер Пен і Венді» в перекладі Наталії Трохим:

*Mrs. Darling loved to have everything just so, and Mr. Darling had a passion for being exactly like his neighbours [3: 3]. // **Пані Дарлінг** любила, щоб усе було як слід, а **пан Дарлінг** любив, щоб усе було як у людей [4: 10].*

2. Очуження+одомашнення («змішаний» підхід).

Приклади з роману Роальда Дала «Матильда» в перекладі Віктора Морозова:

*1) Mr and Mrs Wormwood were two such parents [5: 5]. // Саме такими батьками були **містер і місіс Ворвуду** [6: 8].*

*2) Mrs Phelps looked along the shelves, taking her time [5: 11]. // **Пані Фелпс** глянула на полиці й не поспішала з відповіддю [6:14].*

*3) У цьому ж романі зустрічаємо: **міс Гані (Miss Honey), пані Транчбул (Miss Trunchbull)**.*

Наступні приклади взято з роману Діани Вінн Джонс «Мандрівний замок Хаула»:

*4) Mr. Hatter was proud of his three daughters and sent them all to the best school in town [7:1]. // **Містер Хаттер** пишався своїми трьома доньками і віддав їх у найкращу в місті школу [8: 6].*

*5) Mrs. Pentstemmon was finest of all [7:59]. // Та найвитонченішою була сама **пані Пентстеммон** [8: 187].*

Зазвичай, іноземні форми звертань при перекладі зберігають для того, щоб ТП не втратив колориту ТО, тобто тих національних особливостей та елементів культури, які

допомагають читачеві відчутти «дух оригіналу». В аналізованих нами дитячих романах такої потреби немає, навпаки, це нагода навчити дитину, як правильно вживати форми звертання, оскільки їх знають або ж адекватно сприймають далеко не всі, про що вже писав О. Пономарів. На нашу думку, в такій ситуації слід обрати один відповідник, а не вживати в одному тексті англійські й українські форми звертання, адже це може призвести до непорозуміння і неправильного тлумачення слів-звертань і ситуацій, у яких їх слід вживати.

3. Очуження.

Розгляньмо два уривки з роману англійського письменника Джеремі Стронга «Гармидер у школі» в оригіналі та перекладі Андрія Поритка:

1. *The door suddenly flung open and Mr Shrapnell's angry head appeared.*

'Have you got someone yet, Mrs Bunt? School starts in ten minutes.'

'I'm afraid Mrs Perkins can't come, Miss Juniper is, er, otherwise engaged, Mr Dunwoody has —'

'Don't give me feeble excuses, woman. This is an emergency. Find me a teacher for Mr David's class [9: 7].'

1. Двері раптом різко розчинилися, і в них з'явилася люта голова містера Шрапнеля:

— Ну що, місіс Штурх, ви вже когось знайшли? Через десять хвилин починаються уроки.

— Боюся, місіс Перкінс не зможе прийти, міс Джуніпер... е-е-е... зайнята в іншому місці, містер Данвуді...

— Шановна, мені не потрібні жалюгідні відмовки. Знайдіть мені вчителя для класу містера Дейвіда [10: 13].

2. *Now, who's left on that list — Mrs Green and Miss Pandemonium [9: 8]. // Ну, хто в нас там залишився? Місіс Грін і міс Гармидер [10: 13].*

Бачимо, що імена деяких персонажів транслітеровані, а інших — перекладені. То чи не краще було б вдатися до перекладу звертань? У такому випадку панна Гармидер і пані Штурх звучало б природніше й, можливо, навіть кумедніше. Англійські звертання в даному випадку виконують ту ж функцію, що і їхні українські аналоги, тому стратегія одомашнення була б цілком виправданою.

У перекладі бачимо, що зневажливе англійське звертання *woman* було перекладене українською як *шановна*, при цьому із контексту цілком зрозуміло, що вжито воно в негативному значенні. Однак не слід забувати, що вибір перекладача не обмежується вже згаданими звертаннями *пан* (*пані*). З такі значенням можна було б у цьому реченні вжити й українське звертання *добродійко*, адже це власне форма звертання, а негативну конотацію воно, як і вжите перекладачем шановна, може отримати з контексту твору. Марія Білоус пише про те, що впродовж століть наш народ використовував дві основні форми звертання: типову українську добродію і західнослов'янську пане, пані. Добродію, добродійко — специфічно українське шанобливо ввічливе звертання як до знайомого, так і до незнайомого. Внутрішня форма його прозора, не викликає ніяких негативних асоціацій і не містить соціального змісту... Поширене воно було в цій функції здебільшого на Східній Україні. Звертання добродію (добродійко) вживалися самостійно і в поєднанні з етикетними означеннями: шановний(-а), ласкавий(-а), високошановний(-а),

вельмишановний(-а), високоповажний(-а) та з іменем по батькові. Уживаються добродій (добродійка) і як увічлива форма згадування про відсутню людину [11: 37]

Олександр Чередниченко зауважує, що для адекватного відтворення художнього цілого перекладач має зіставляти, бодай уявно, можливі естетичні реакції на нього як читачів оригіналу, так і читачів перекладу, і докладати всіх зусиль до того, щоб ці реакції були приблизно однаковими. Однак свобода перекладача, на переконання вченого, була і буде обмеженою авторською концепцією оригіналу, ідейною та стилістичною програмами останнього [12: 153-158].

Розгляньмо такий приклад із роману сучасної британської письменниці Анни Сміт:

He [Tony] clicked his heels like the Nazis on the television and said to me, 'Would you like to dance, Fräulein Slaven?' He put his hand around my waist.

'Yes, Herr Keenan,' I said and we were waltzing at the corner of the bar, with Jamie and Dan laughing at the side of us [13: 177].

Клацнувши підборами так, як це роблять нацисти в кіно по телевізору, Тоні запитує: «Чи не потанцюєте ви зі мною, **фройляйн** Слейвен?» — і обійняв мене за талію.

«Так, **геп** Кінан», — відповіла я, і ми закружляли у вальсі біля барної стійки, а Джеймі з Деном дивилися на нас і реготали. (Переклад наш. — М. Г.)

Слід зазначити, що дія роману відбувається в шістдесяті роки ХХ ст., і хоча мотиви Другої світової війни в ньому не відіграють значної ролі, адже за жанром цей твір швидше належить до соціально-психологічної прози, вітчим одного з головних героїв виявляється нацистом, і в наведеному тут уривку діти кепкують із цього негідника. Тому, на нашу думку, в даному випадку німецькі форми звертання, які, до того ж, автор наводить у першотворі німецькою мовою, слід зберегти і вдатися до транскрипції, адже ці слова несуть додаткове значення навантаження й допомагають краще зрозуміти прихований зміст сказаного. При цьому вибір форм звертання або його відсутність визначається, крім інтерактивних відносин між адресантом і адресатом, соціальною ситуацією та намірів співрозмовників [14: 323].

Загалом, перекладачам під час роботи теж варто дотримуватися мовних порад, що їх дає О. Пономарів: «Без вагань повертаймо те, що належить нам як спадок. *Пан (пані)* треба вживати перед прізвищем, ім'ям, назвою посади, перед службовим чи науковим званням. *Добродію!* (*добродійко*) застосовуємо при звертанні без імені та прізвища» [1: 173-174].

Однак, важко не погодитися зі Світлоною Богдан, яка закликає до розважливості, коли ми повертаємо в сучасний мовний етикет безсумнівно давнє традиційне звертання українців: «Зрозуміймо: незнання історії слова породжує супротив, а отже, потрібно уникати категоричності й насильницького запровадження норми. Конче потрібен час для просвітництва і соціальної адаптації цього звертання, інакше воно залишиться «паперовою» формою для більшості громадян України ще не одне десятиліття» [2: 161].

Переклад — робота насамперед творча, тому в цій сфері не повинно бути вказівок, як саме перекладати те чи інше слово або вислів. Проте не варто розглядати його окремо від сучасної мовної ситуації в Україні. Адже завдяки перекладеним художнім творам наша мова не тільки збагачується, а й зберігає свій лексичний склад, ба навіть відроджується, коли сфера її використання в повсякденному житті звужується. Зважаючи на те, що формування мовного етикету сучасних дітей та підлітків може зазнавати сильного

негативного впливу, скажімо, вулиці, ми повинні уважно ставитися до такої, здавалося б, невеликої проблеми як переклад форм звертання. Все залежить від того, яку мету ставить перед собою перекладач. Тому в подальших дослідженнях ми вважаємо за доцільне розглянути, як саме перекладають форми звертання не тільки в дитячій літературі, а й у дорослій, і провести порівняльний аналіз стратегій їх перекладу в різних перекладачів та можливі причини, з яких перекладачі вдаються до трансформацій під час перекладу форм звертання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарів Олександр. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. Посібник. 2-ге вид., стереотип. — К.: Либідь, 2001. — 240с.
2. Богдан Світлана. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — Київ : Рідна мова, 1998. — 476с.
3. Barrie J. M. Peter Pan. — <http://www.gutenberg.org/etext/16>
4. Баррі Д. М. Пітер Пен / пер з англ. Наталії Трохим. — Львів: ТОВ «Видавництво Старого Лева», 2006. — 336с.
5. Dahl Roald Matilda. — London: Puffin Books, 2001. — 240р.
6. Дал Роальд Матильда / пер з англ. В. Морозова за ред. І. Малкоича. — К.: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2008. — 272с.
7. Jones, Diana. Wynne Howl's Moving Castle. — http://www.greylib.net/?category=engkids-engfan-english&altname=howls_moving_castle
8. Джонс Діана Вінн. Мандрівний замок Хаула / пер з англ. А. Поритка. — Львів: ТОВ «Видавництво Старого Лева», 2008. — 352с.
9. Strong Jeremy Pandemonium at School. — London: Puffin Books, 1999. — 106р.
10. Стронг Джеремі. Гармидер у школі. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. — 192с.
11. Білоус Марія. Чарівні слова // Урок української. — К.: 2002. — №10(44). — С. 36-38.
12. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. — К.: Либідь, 2007. — 248с.
13. Smith Anna Spit Against the Wind. — London: Headline Book Publishing, 2003. — 248р.
14. Олікова М.О. Форми звертання як соціолінгвістичний маркер // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / Волинський національний університет імені Лесі Українки. — Луцьк, 2009. — № 6: Філологічні науки. Мовознавство. — С.322-326.